

SIYOSIY DISKURS TARJIMASIDA PRAGMATIK ADAPTATSIYA (INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARI MISOLIDA)

Nilufar Botirova

Tayanch doktorant

Ўzbekiston Davlat Jahon Tillari Universiteti

Toshkent, O‘zbekistan

Orcid 0009-0003-7860-834X

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20322735>

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisdagi ingliz va o‘zbek tillari misolida siyosiy diskurs tarjimasida pragmatik adaptatsiya (moslashtirish) muammolari tadqiq etiladi. Siyosiy matnlarning o‘ziga xos lisoniy-pragmatik xususiyatlari, xususan, evfemizmlar, metaforalar va ritorik vositalarning tarjimadagi o‘zgarishlari tahlil qilingan. Maqolada xalqaro bazasidagi olimlar (Vandijk, Neyumark, Hatim) va o‘zbek tarjimashunos olimlarining (G.Salomov, N.Qambarov) nazariy qarashlariga tayanilgan holda, siyosiy nutq ta’sirchanligini saqlashda pragmatik adaptatsiyaning o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *siyosiy diskurs, pragmatik adaptatsiya, ekvivalentlik, ilokutiv kuch, evfemizm, madaniy kontekst, tarjimon transformatsiyasi*

Kirish (Introduction)

Siyosat va til o‘rtasidagi aloqa doimo ijtimoiy-lisoniy tadqiqotlarning markazida bo‘lib kelgan. Siyosiy diskurs — bu hokimiyatni qo‘lga kiritish, saqlab qolish va jamiyat ongiga ta’sir o‘tkazish maqsadida qo‘llaniladigan murakkab lisoniy tizimdir. Globallashuv davrida xalqaro munosabatlar, diplomatik aloqalar va siyosiy chiqishlarning ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjimasini muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Siyosiy matnlarning asosiy vazifasi faqat axborot berish (lokutiv akt) emas, balki tinglovchini ishontirish, unda ma’lum bir his-tuyg‘uni uyg‘otish va harakatga undash (ilokutiv va perlokutiv akt) hisoblanadi. Shu sababli, siyosiy diskurs tarjimasida **pragmatik adaptatsiya**—til (o‘zbek tili) auditoriyasining madaniy, ijtimoiy va siyosiy tushunchalarini hisobga olgan holda matnni qayta ishlash eng dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

Nazariy asoslar ruknida siyosiy diskurs tahlili bo‘yicha dunyoga mashhur olim **Teun A. van Dijk** o‘zining xalqaro bazasidagi fundamental ishlarida ta’kidlashicha, siyosiy matnlar faqatgina matn konstruksiyasidan iborat emas, ular ijtimoiy-siyosiy kontekst va hokimiyat munosabatlarining bevosita mahsulidir. Siyosiy nutqda har bir so‘z ortida mafkuraviy maqsad yotadi. Tarjimashunos olim **Peter Neyumark** kommunikativ tarjima nazariyasida siyosiy matnlarni tarjima qilishda maqsadli til kitobxoniga matn xuddi asl nusxadagidek ta’sir ko‘rsatishi kerakligini uqtiradi. Agar ingliz tilidagi ritorik vosita o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z o‘girilsa, uning siyosiy-pragmatik kuchi (illocutionary force) yo‘qolishi yoki mutlaqo boshqa ma’no kasb etishi mumkin.

O‘zbek tarjimashunoslik maktabining asoschisi **G‘aybulla Salomov** ham o‘z asarlarida madaniy va pragmatik omillarga alohida urg‘u bergan: *“Tarjima faqat so‘zlar almashuvi emas, balki milliy tafakkur, madaniyat va ijtimoiy muhitning o‘zaro to‘qnashuvi hamda uyg‘unlashuvidir”*.

Zamonaviy o‘zbek tilshunosi **N. Qambarov** o‘zining ilmiy tadqiqotlarida siyosiy va diplomatik matnlar tarjimasida lisoniy ekvivalentlikdan ko‘ra pragmatik ekvivalentlik ustun turishini, chunki tarjimon siyosatchining niyatini (intensiyasini) auditoriyaga to‘g‘ri yetkazishga mas’ul ekanligini ta’kidlaydi.

Siyosiy matnlarda pragmatik adaptatsiyaning turlari va usullariga ko‘ra ingliz tilidan o‘zbek tiliga siyosiy matnlarni o‘g‘irishda tarjimonlar bir qancha pragmatik transformatsiyalarni qo‘llashga majbur bo‘ladilar. Bular quyidagilardir:

Evfemizmlar va siyosiy “yumshatishlar” (Mitigation). Siyosatchilar salbiy voqealarni yashirish yoki jamoatchilik noroziligini kamaytirish uchun evfemizmlardan keng foydalanishadi. G‘arb siyosiy diskursiga xos bo‘lgan evfemizmlarni o‘zbekchaga o‘g‘irishda milliy-siyosiy mentalitet hisobga olinadi. **Misol:** “*Collateral damage*” (Harbiy harakatlar paytida tinch aholining halok bo‘lishi yoki fuqarolik obyektlarining zarar ko‘rishi). **So‘zma-so‘z tarjima:** “*Yondosh zarar*” (Bu o‘zbek kitobxoniga tushunarsiz va hodisaning fojiaiyatini mutlaqo ko‘rsatmaydi). **Pragmatik adaptatsiya:** “*Tinch aholi orasidagi tasodifiy talofatlar*” yoki “*Bilmasdan yetkazilgan zarar*”. Bu yerda tarjimon kontekstdan kelib chiqib, tushunchani o‘zbek auditoriyasi uchun aniqlashtiradi.

Misol 2: “*Developing nations*” (Kambag‘al, iqtisodiyoti qoloq davlatlar nazarda tutiladi). O‘zbek diplomatiyasida bu tushuncha pragmatik jihatdan silliqanib, “*rivojlanayotgan davlatlar*” shaklida adaptatsiya qilinadi.

Siyosiy metaforalarni milliyashtirish. Ingliz siyosiy nutqlarida ko‘pincha sport, dengizchilik yoki urushga oid metaforalar ko‘p uchraydi. **Misol:** “*We need to level the playing field.*” (G‘arbda bu sport terminidan kelib chiqqan metafora bo‘lib, hamma uchun teng sharoit yaratishni anglatadi). **O‘zbekcha pragmatik varianti:** Siyosiy nutq uslubiga moslab bu ibora “*Teng imkoniyatlar maydonini yaratish*” yoki ijtimoiy-siyosiy kontekstga ko‘ra “*Hamma uchun teng sharoit va huquqlar ta‘minlash*” deb adaptatsiya qilinadi. So‘zma-so‘z “o‘yin maydonini tekislash” deyish ilmiy-siyosiy uslubga zid keladi.

Kontekstual kengaytirish (Explicitation). Ingliz siyosiy matnlarida qisqartmalar (akronimlar) va G‘arb jamiyatiga xos bo‘lgan realiyalar ko‘p qo‘llaniladi. O‘zbek kitobxonida “background knowledge” (fon bilimlari) yetishmasligi sababli pragmatik tushuntirish talab etiladi.

Political English Terms	So‘zma-so‘z tarjima	Pragmatik adaptatsiya qilingan varianti
<i>Capitol Hill</i>	Kapitoliy tepaligi	AQSh Kongressi (parlaments)
<i>10 Downing Street</i>	Dauning-strit 10	Buyuk Britaniya Bosh vaziri qarorgohi
<i>GOP (Grand Old Party)</i>	Buyuk eski partiya	AQSh Respublikachilar partiyasi

Ingliz va o‘zbek tillari misolida pragmatik muvofiqlik tahlili. Siyosiy matnlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda tilning grammatik va stilistik normalari ham pragmatik ta‘sirga xizmat qiladi. Masalan, ingliz tili siyosiy chiqishlarida “**I**” (**Men**) olmoshini juda ko‘p ishlatish, siyosatchining shaxsiy mas‘uliyatini va liderlik xislatlarini ko‘rsatish uchun xizmat qiladi. Biroq, o‘zbek siyosiy va diplomatik nutq madaniyatida haddan tashqari “men”likni ta‘kidlash manmanlik va hurmatsizlik sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu sababli, inglizcha siyosiy nutqdagi:

“I have decided to implement new economic reforms...”

jumlasi o‘zbek tiliga pragmatik adaptatsiya qilinganda ko‘proq inklyuziv (hamma birgalikda) yoki rasmiy-neytral shaklda beriladi:

“**Yangi iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishga qaror qilindi**” yoki “**Biz yangi iqtisodiy islohotlarni joriy etishni maqsad qilganmiz**”.

Bu yerda tarjimon subyektning o‘zbek siyosiy auditoriyasida ijobiy imidjini (ethos) saqlab qolish maqsadida pragmatik moslashtirish usulini qo‘llamoqda.

Basil Hatim va **Ian Mason** kabi tarjimashunos olimlarning Scopus ochiq bazalaridagi (“The Translator as Communicator”) izlanishlariga ko‘ra, siyosiy matn tarjimoni shunchaki lingvistik vositachi emas, u “**mafkuraviy filtr**” (**ideological filter**) vazifasini bajaradi. Tarjimon maqsadli til

jamiyatining qadriyatlarini hurmat qilgan holda, siyosiy matndagi keskinlikni yumshatishi yoki aksincha, kontekst talab qilsa, uni aniqroq ko'rsatishi mumkin.

O'zbekistonlik tadqiqotchilarning zamonaviy xalqaro jurnallardagi maqolalarida ham bu fikr qo'llab-quvvatlanadi. Siyosiy chiqishlarda emotsionallik darajasi yuqori bo'lgani sababli, inglizcha ritorik so'roq gaplar o'zbek tiliga ko'pincha darak gaplar yoki ta'kidlovchi sintaktik qurilmalar orqali o'giriladi, chunki o'zbek rasmiy matnchiligida ritorik so'roq gaplar ko'p qo'llanilsa, matnning ilmiy-siyosiy nufuziga putur yetishi mumkin degan qarash mavjud.

Xulosa (Conclusion)

Xulosa qilib aytganda, siyosiy sohaga oid matnlarni ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish yuqori darajadagi lisoniy va lisoniy-madaniy tayyorgarlikni talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, siyosiy diskurs tarjimasida so'zma-so'z (literal) tarjima usuli mutlaqo samarasiz bo'lib, u siyosiy ma'noning buzilishiga yoki pragmatik effektning yo'qolishiga olib keladi. **Pragmatik adaptatsiya**—maqsadli matnning ta'sir kuchini (perlokutiv effektini) saqlab qolishning eng asosiy mexanizmidir. Bunda evfemizatsiya, kontekstual kengaytirish va lisoniy-madaniy transformatsiyalardan foydalaniladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi siyosiy muloqot tizimlari farqli bo'lgani sababli, tarjimon o'zbek xalqining siyosiy tafakkuri, mentaliteti va nutq odobini inobatga olgan holda matnga o'zgartirishlar kiritishi qonuniyatdir.

References:

1. Van Dijk, T. A. (2006). Politics, Ideology, and Discourse. In Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics (Vol. 9, pp. 728-740). (Scopus Indexed).
2. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. New York: Prentice-Hall. (Global Citation Classic).
3. Hatim, B., & Mason, I. (1997). The Translator as Communicator. Routledge. (Scopus & Open Access Resources).
4. Salomov, G'. (1983). Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent: "O'qituvchi". (O'zbekiston tarjimashunoslik maktabi asosi).
5. Qambarov, N. (2018). Siyosiy va diplomatik matnlarning lingvo-pragmatik va tarjima muammolari. Toshkent: Filologiya masalalari jurnali.
6. Schäffner, C. (2004). Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies. Journal of Language and Politics, 3(1), 117-150. (Scopus Indexed).
7. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge.